

ร่างกายได้บ่งการผ่านระบบการศึกษา:
ไม่ใช่เพียงทรงผม หรือ เครื่องแบบนักเรียน แต่เป็นวิธีการจับปากกาที่ถูกต้อง
Docile bodies through Educational system:
Not Just Hairstyle or Student Uniform but Standard Pen Grasp

Received: December 20, 2020 Revised: January 5, 2021 Accepted: March 6, 2021

รับเข้า : 20 ธ.ค. 63 แก้ไข : 5 ม.ค. 64 ตอรับ : 6 มี.ค. 64

พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร^{1*}

Phanthip Petchvichit^{1*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเปิดเผยให้เห็นการใช้ชีวิตร่างกายในการจัดการร่างกาย ภายใต้ระบบการจัดการศึกษาที่ทันสมัยผ่านการควบคุมร่างกายในส่วนพื้นฐานที่สุด ทว่าในเวลาที่เกิดการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพในร่างกาย ประเด็นดังกล่าวนี้กลับไม่ถูกพูดถึง เยาวชนนักเรียนเคลื่อนไหวกลับมุ่งเป้าไปที่เรื่องเครื่องแบบและทรงผม แต่มองข้ามวาทกรรมที่ระบบการศึกษาผลิตขึ้นและฝึกฝนให้นักเรียนปฏิบัติตามแบบอย่างที่ว่า “ถูกต้อง” อย่างการจับปากกาหรือดินสอและมายาคติที่สัมพันธ์กับลายมือ ทั้งที่เป็นกลไกทางอำนาจที่ควบคุมเรือนร่างของนักเรียนในระดับที่ติดตัวนักเรียนไปในระยะยาว ดังนั้น บทความนี้จะแสดงให้เห็นถึงกำเนิดของรูปแบบการจับปากกาแบบ “มาตรฐาน” ในฐานะวาทกรรมหนึ่งในระบบการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงน้อยเมื่อเทียบกับเรื่องการแต่งกายและทรงผม ทั้งที่เป็นหนึ่งใน “วินัย” ที่ควบคุมและฝึกฝนร่างกายตามแนวคิดของฟูโกต์

คำสำคัญ: วาทกรรม, การจับปากกา, ระบบการศึกษา, ลายมือ

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

¹Lecturer, Social Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thepsatri Rajabhat University

*Corresponding author E-mail: p.petchvichit@gmail.com

Abstract

This article aims to reveal how bio-power, Foucault's conception, manages the human body through the modern education system. Nowadays, several Thai students call out their freedom to choose their hairstyles and choose to dress in school uniforms, but they overlook the most basic school discipline that governs themselves naively. The relationship between standard pen grasp pattern and handwriting is a discourse and myth be constructed in the school system, which is the bio-power that governs their bodies through their lives. This article demonstrates the origin of the standard pen grasp as the discourse in the modern educational system that has been less discussed than hairstyles and uniforms. Although, this is one of Foucault's discipline examples.

KEYWORDS: discourse, pen grasp, educational system, handwriting

บทนำ

ท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบันที่ความสัมพันธ์ในระบบการศึกษาได้รับความสนใจในแง่การทำให้เป็น “การเมือง” มากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนที่นับวันจะยิ่งถูกเน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ขัดแย้งกัน แตกต่างจากอดีตที่เชื่อว่าเป็นสายสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์วางอยู่บนความรัก ความปรารถนาดี การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนผ่านปรากฏการณ์ที่นักเรียนเริ่มตั้งคำถามกับการแต่งกาย ทรงผม และกฎระเบียบอื่น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ มิเชล ฟูก็อดต์ (Michel Foucault) มองว่าเป็นผลพวงมาจากการที่สังคมถูกทำให้เป็น “สมัยใหม่” (modernization) ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ (สายสัมพันธ์ทางเครือญาติและระบบอุปถัมภ์) ถูกแทนที่ด้วยสายสัมพันธ์ที่เป็นทางการแบบระบบราชการและควมมีเหตุและผล (สุภางค์ จันทวานิช, 2555) อย่างไรก็ตาม กรณีสถานการณ์การศึกษาของไทย จะเห็นว่าได้มีการพัฒนาระบบการจัดชั้นเรียน การแยกโรงเรียนจากความดูแลของศาสนา แต่ยังคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่ระบบการศึกษาเฝ้าพร่ำสอน ถึงความรักความหวังดีของผู้เป็นครู ซึ่งเปรียบประดุจบุพการีรองจากผู้ให้กำเนิด ทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักเรียนต่างถูกอบรมให้เชื่อฟัง และเชื่อว่าทุกอย่างที่ครูและระบบการศึกษาให้ทำคือสิ่งที่ดีและไม่ควรตั้งคำถาม

ภาวะที่กล่าวมาข้างต้นของระบบการศึกษาสมัยใหม่ ถูกกระทบอย่างมากจากเทคโนโลยีสารสนเทศที่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้รับรู้ข้อมูลและสารสนเทศจำนวนมหาศาล ประกอบกับความประหลาดของครูบางท่านที่ก่อให้เกิดคำถามกับจรรยาบรรณวิชาชีพครูและเป็นข่าวแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายข่าวในสื่อโซเชียลมีเดีย ส่งผลให้ปัจจุบันมีนักเรียนออกมาเรียกร้องเรื่อง การแต่งกายและทรงผม จนกลายเป็นประเด็นที่สนใจและถกเถียงของสาธารณชนในวงกว้าง

เมื่อพิจารณาจากมุมมองของฟูก็อดต์จะเห็นว่าระบบระเบียบที่เกิดขึ้นในโรงเรียนถูกมองว่าเป็น จุลอำนาจ (micro-power) ขณะเดียวกัน การควบคุมของรัฐสมัยใหม่ผ่านสถาบันครอบครัว ที่มีสถาบันการศึกษาเป็นตัวขับเคลื่อนโดยรัฐทำให้เด็กกลายเป็นปมปัญหา สถานะของ “เยาวชน” เป็นสิ่งที่ทั้งผู้ปกครองและรัฐจะต้องดูแลและใส่ใจอย่างมาก เนื่องจากความเชื่อที่ว่า “เด็กคืออนาคตของชาติ” (ธนศ วงศ์ยานนาวา, 2561) ก่อนหน้าระบบการศึกษาสมัยใหม่จะเข้ามาในประเทศไทย การศึกษาอยู่ภายใต้การดูแลของสถาบันศาสนา แม้กระทั่งบรรดามิชชันนารีทั้งคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาจัดระบบการศึกษาสมัยใหม่ในไทยก็ยังสะท้อนความสัมพันธ์ของการศึกษากับศาสนาอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ รวมถึงต้นกำเนิดของระบบการศึกษาสมัยใหม่ แต่เมื่อการศึกษาเข้ามาอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐ ทำให้รัฐสามารถควบคุมผู้ปกครองผ่านเด็กได้ กล่าวคือ การส่งสาส์นผ่านเด็ก ความรัก การดูแลเอาใจใส่ที่เรียกร้องให้ผู้ปกครองต้องรับผิดชอบต่อเด็ก (ธนศ วงศ์ยานนาวา, 2561) ในแง่นี้จะเห็นได้ว่ารัฐสามารถใช้ระบบการศึกษาควบคุมตั้งแต่วัยเด็กและเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็ควบคุมผ่านการศึกษามากขึ้นอีกทอดหนึ่ง

ในปัจจุบัน ประเด็นเรื่องการแต่งกายและทรงผม ได้กลายเป็นประเด็นที่มีการพิจารณาและแก้ไขข้อกฎหมายเพื่อตอบสนองต่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อำนาจที่แผ่ร่นในการควบคุมร่างกายของนักเรียนในสถาบันการศึกษาที่ถูกเรียกว่า “ระเบียบวินัย” โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ถูกมองว่าเป็นธรรมชาติมากเสียจนไม่

เกิดการตั้งคำถามว่าอาจเป็นอีกหนึ่งวาทกรรมทางชีวอำนาจ (bio-power) ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุมและฝึกฝนประชากรผ่านระบบการศึกษา นั่นคือ การจับดินสอ หรือ ปากกา เป็นการควบคุมเรือนร่างของเด็ก ที่สัมพันธ์กับภาวะการอ่านออกเขียนได้ (literacy) ประเด็นนี้ฟูโกต์ได้กล่าวถึงไว้ในงาน Discipline and Punish: The Birth of the Prison แต่ความเชื่อดังกล่าวกลายเป็น “ธรรมชาติ” ที่โรงเรียนและผู้ปกครองให้ความสำคัญโดยไม่มีการตั้งคำถามมากนักทั้งในวงวิชาการและการเคลื่อนไหวของนักเรียน ดังจะเห็นได้จากการผลิตอุปกรณ์ช่วยให้เด็กจับดินสอได้ถูกต้อง ซึ่งในบทความนี้จะสืบสาวหาต้นตอที่มาของท่าทางการจับปากกาที่ถือว่า “ถูกต้อง” และ “มาตรฐาน” จากนั้นจึงแสดงให้เห็นถึงการกลายเป็น “วาทกรรม” และท้ายที่สุดจะได้เสนองานวิจัยที่ศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเขียนด้วยวิธีการจับปากกาที่แตกต่างกันออกไปว่าสัมพันธ์กับลายมือและอัตราเร็วในการเขียนหรือไม่ เพื่อชี้ให้เห็นว่าท่าทางการจับปากกาและท่วงท่าที่ต้องแท้จริงแล้วไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับความสวยงามและประสิทธิภาพในการเขียนเสมอไป ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อเปิดเผยให้เห็นอำนาจนิยมในสถานศึกษาที่นอกเหนือจากเรื่องการแต่งกายและทรงผม ยังมีวินัยที่แสดงถึงอำนาจอย่างวิธีการจับดินสอหรือปากกาที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน แต่สังคมกลับไม่ตระหนักถึงและให้ความสำคัญทั้งที่วิธีการจับปากกาเป็นวินัยที่ควบคุมร่างกายในระดับที่ฝังลึกเป็นอวัยวะและเป็นลักษณะท่าทางที่ติดตัวแม้จะพ้นวัยในสถานศึกษาแล้วก็ตาม

ในบทความนี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ฌ็อง-บาติสต์ เดอ ลาซาล (Jean-Baptiste de La Salle) กับระบบการศึกษาสมัยใหม่ อธิบายความเป็นมาของระบบการศึกษาสมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงสถานะของ “เด็ก” ในบริบทประวัติศาสตร์ทั้งของโลกตะวันตกและของไทย 2) จากระบบการศึกษาสมัยใหม่สู่การควบคุมร่างกายนักเรียน อธิบายถึงกระบวนการที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่สร้างวินัยเพื่อควบคุมร่างกายของเด็กนักเรียนโดยจะเน้นที่การจับดินสอหรือปากกาและท่าทางการนั่งเขียนหนังสือ และ 3) ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการจับปากกาและประสิทธิภาพในการเขียน เป็นการนำเสนอานวิจัยและข้อถกเถียงที่แย้งกับความเชื่อเรื่องการจับดินสอหรือปากกาที่ถูกต้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ฌ็อง-บาติสต์ เดอ ลาซาล (Jean-Baptiste de La Salle) กับระบบการศึกษาสมัยใหม่

ในบทหนึ่งของหนังสือ Discipline and Punish: The Birth of the Prison ฟูโกต์ได้กล่าวถึงจุดหมายสำคัญที่สะท้อนว่าการศึกษาได้กลายเป็นหนึ่งในสถาบันหลักของสังคมสมัยใหม่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 เช่นเดียวกับสถาบันอื่นที่เกิดขึ้นเพื่อควบคุมประชากรในระดับบุคคล (individual) ตามแบบชีวอำนาจ กล่าวคือ การศึกษาถูกจัดระบบ มีการแบ่งแยกนักเรียนตามช่วงวัยและควบคุมชั้นเรียนอย่างเข้มงวดโดยครูผู้สอน ระบบโรงเรียนในระยะแรกแม้ว่าจะถูกสร้างขึ้นเพื่อแยกออกจากการศึกษาในอารามของศาสนาจักร ทว่าก็ถูกสร้างโดยนักบวชในศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก และได้้นำแบบแผนจากอารามนักบวชคือ การกินนอนในโรงเรียนประจำ มาใช้อย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ ยังกำหนดให้นักเรียนแต่ละคนต้องเข้าชั้นเรียนตามวัยไปพร้อมกับเด็กในวัยเดียวกัน ไม่มีการคละชั้น ขณะเดียวกันฟูโกต์มองปรากฏการณ์นี้ว่าเป็นกลวิธีสำหรับต่อต้านการรวมเป็นกลุ่มก้อน ผ่านการที่ระเบียบวินัย (กรณีนี้คือในโรงเรียน) ได้ “จัดสร้างพื้นที่ที่สามารถระบุได้เสมอ

ว่าใครอยู่ใครขาด สามารถรู้ได้ว่าจะหาบุคคลต่าง ๆ ให้พบได้ที่ไหนและอย่างไร . . . ช่วยให้เฝ้าดูพฤติกรรมของแต่ละคนได้ทุกขณะ สามารถประเมิน ให้คุณให้โทษ ตรวจวัดคุณภาพและความดีความชอบ . . . เป็นกระบวนการที่สร้างขึ้นเพื่อล่วงรู้ ควบคุม และใช้งาน” (Michel Foucault, แปลโดย ทองกร โภคธรรม, 2015)

ฟูโกต์อ้างว่าหมุดหมายสำคัญดังกล่าวข้างต้นคือ การจัดการศึกษาที่ริเริ่มโดย **ฌ็อง-บาติสต์ เดอ ลา ซาล** นักบวชชาวฝรั่งเศสที่มีพื้นเพเป็นชนชั้นสูง ประวัตินี้โดยสังเขปของเดอ ลา ซาล เขาเกิดที่เมืองไรมส์ (Reims) ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1651 เป็นบุตรชายคนโตของครอบครัวที่มั่งมี เมื่ออายุราว 26 ปี เขาได้บวชเพื่อศึกษาปริญญาเอกทางด้านเทววิทยา ในเวลาต่อมาเดอ ลา ซาลได้พบกับชาวบ้านยากจนที่ขอให้เขาช่วยสอนหนังสือบุตรหลาน นั้นเป็นจุดเริ่มต้นการศึกษาเพื่อเด็กยากไร้ เขาได้ก่อตั้ง (the Brothers of the Christian Schools) ขึ้น และได้จัดระบบการเรียนการสอนแบบแบ่งชั้นเรียนตามช่วงวัย มีหลักสูตร และการสอบวัดผล ซึ่งเป็นรากฐานของระบบการศึกษาอย่างในปัจจุบัน

นอกจากการจัดระบบโรงเรียนที่เป็นต้นแบบของโรงเรียนสมัยใหม่แล้ว จากการศึกษาของฟูโกต์ยังพบว่า ในการเรียนการสอนของเดอ ลา ซาล ยังปรากฏกระบวนการจัดระเบียบและควบคุมร่างกายโดยเฉพาะท่าทางในการนั่งเขียนหนังสือ ซึ่งฟูโกต์ถือว่าเป็นการจัดวางสหสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับอากัปกริยา เท่ากับเป็นการปลูกฝังวินัยและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมร่างกายอย่างเข้มข้นที่เข้าจัดระเบียบร่างกายของเด็ก (Michel Foucault, แปลโดย ทองกร โภคธรรม, 2015), (Deacon, 2006a), (Deacon, 2006b) ดังที่ธเนศเห็นว่าเป็นช่องทางที่รัฐบาลได้ใช้เพื่อควบคุมคนในสังคม โดยอาศัยวาทกรรมความรักความผูกพันในครอบครัว “เด็ก” ยุคสมัยใหม่ที่เติบโตโดยการกล่อมเกลารองรับของระบบโรงเรียน กลายเป็นการควบคุมผู้ปกครองของเด็กในทางอ้อมที่ได้กล่าวถึงแล้วในบทนำ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2561)

การเปลี่ยนแปลงสถานะของเด็กและระบบการศึกษาดังกล่าว เริ่มขึ้นก่อนในประเทศฝรั่งเศส อธิบายด้วยบริบทเชิงสังคมวิทยาประวัติศาสตร์ได้ว่า โลกตะวันตกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์มวลมนุษยชาติทั้งในระดับโครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคมยุโรปเปลี่ยนจากสังคมในระบบพิวทัลที่อาศัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ภายใต้ความศรัทธาในศาสนาคริสต์ วิถีชีวิตแบบชนบท เศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมที่ผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่เมือง การรับรู้เรื่องเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแตกต่างออกไปจากเดิม โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญดังนี้

ประการแรก การสร้างชาติและความรู้สึกชาตินิยม แนวคิดเรื่อง รัฐประชาชาติ เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยมีหมุดหมายสำคัญคือ สนธิสัญญาเวสฟาเลีย ที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนจากการให้ความสำคัญต่อชุมชนทางศาสนาเป็น “ชุมชนจินตกรรม” ที่หนึ่งรัฐ เท่ากับ หนึ่งชาติ และระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้ในการปลูกฝังค่านิยมให้กับประชากร ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดคือ ภาษาที่ใช้เป็นสื่อกลางในระบบการศึกษา (พิพัฒน์ พสุธารชาติ, 2562)

ประการต่อมา ระบบบริหารราชการแบบใหม่ สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมในภาพรวม โดยเฉพาะโครงสร้างการปกครองที่มีระบบบริหารราชการแบบใหม่ซึ่งต้องอาศัยศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ ทำให้ “เด็ก” กลายเป็นความหวังใหม่ (บริบทดังกล่าวเกิดขึ้นกับสังคมไทยเช่นเดียวกัน)

ประการสุดท้าย ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 วิธีการผลิตที่เปลี่ยนไปจากเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม เด็กจากเดิมที่เป็นแรงงานในภาคการเกษตร เหมือนแร่ และโรงงานอุตสาหกรรมระยะแรก เริ่มกลายเป็นภาระของครอบครัวที่ไม่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กและกำหนดให้ผู้ปกครองต้องส่งเด็กเข้าสู่ระบบการศึกษา (Harari, 2014) (Gillard, 2018)

สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานะของ “เด็ก” เกิดขึ้นในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ก่อนหน้านั้น ในช่วงระยะแรกของการปฏิวัติอุตสาหกรรมเด็กเป็นแรงงานราคาถูก สังคมและแม้กระทั่งรัฐในเวลานั้นไม่ได้มีมโนทัศน์ว่าเด็กเป็นช่วงวัยที่จะต้องได้รับการปฏิบัติแตกต่างจากผู้ใหญ่ จึงมีการใช้แรงงานทั้งในการทำเกษตรกรรม โรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเหมืองแร่ที่ต้องอาศัยเด็กตัวเล็กเพื่อความคล่องตัวในการทำงานในอุโมงค์ใต้ดิน แต่ในโลกสมัยใหม่เด็ก มีสถานะเปรียบเสมือน “อนาคตของชาติ” จึงต้องได้รับการพัฒนาทักษะและความรู้ในโรงเรียน และถูกขัดเกลาระเบียบวินัยของสังคมสมัยใหม่ เพื่อเป็นพลเมืองที่ดีของรัฐประชาชาติ

อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมการเติบโตของเมืองในสังคมอุตสาหกรรม แนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบเดิมย่อมไม่เหมาะสม จึงเกิดการศึกษาที่แตกต่างจากการจัดการศึกษาแบบเดิมซึ่งเป็นลักษณะครูหนึ่งท่านต่อศิษย์หนึ่งคน หรือการศึกษาในรูปแบบสมาคมวิชาชีพ (guild) ซึ่งทำให้การศึกษาอยู่ในแวดวงที่จำกัด ผู้ที่ได้รับการศึกษานอกเหนือไปจากบรรดาสมาคมวิชาชีพล้วนแล้วแต่เป็นชนชั้นสูง แต่เมื่อปัจจัยดังที่ได้สรุปมาข้างต้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อเด็กให้สามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาได้มากขึ้น ผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นด้านการศึกษาคนหนึ่งในประเทศฝรั่งเศสคือ ฌ็อง-บาติสต์ เดอ ลาซาล¹ เขาได้ริเริ่มการจัดการศึกษาให้กับบรรดาเด็กผู้ยากไร้ ในลักษณะการรวมเด็กในวัยเดียวกันให้เข้าชั้นเรียนเดียวกัน ครูหนึ่งคนจะสามารถสอนเด็กจำนวนมากได้ในคราวเดียว

จุดเชื่อมระหว่างการศึกษาของมิชชันนารีสู่หน้าที่ของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักปรัชญาภูมิธรรม (philosophes) อย่างจอห์น ล็อกและรุสโซที่เชื่อว่า โดยธรรมชาติมนุษย์นั้นดี และควรได้รับการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดหาให้กับพลเมือง (Deacon, 2014) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ศาสนาเริ่มถูกลดบทบาทในการอธิบายโลกและชีวิต อีกทั้งยังถูกจำกัดให้อยู่เฉพาะในพื้นที่หรือเรื่องส่วนบุคคล (private sphere) ดังนั้น รัฐจึงเข้ามาดูแลกิจการด้านต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่ด้านการศึกษาแต่ยังรวมถึงด้านการสังคมสงเคราะห์และด้านสาธารณสุขด้วย (พรณัฏฐิพย์ เพ็ชรวิจิตร, 2559) อย่างไรก็ตาม รัฐยังคงใช้ประโยชน์จากรูปแบบการควบคุมพฤติกรรมตามแบบของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐประชาชาติที่

¹ฌ็อง-บาติสต์ เดอ ลาซาล ได้รับการประกาศเป็นบุญราศี วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1888 และต่อมาในภายหลังได้รับการประกาศเป็นนักบุญ โดยสมเด็จพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 วันที่ 24 พฤษภาคม ค.ศ.1900 และพระสันตะปาปาฟรานซิสที่ 12 ยกย่องให้เป็นนักบุญองค์อุปถัมภ์ของครูอาจารย์

ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบการปกครองแบบศาสนาคริสต์ที่ “รัฐ” และ “ชาติ” เปรียบเสมือนพระเจ้าองค์ใหม่เพียงหนึ่งเดียวที่ดำรงอยู่ชั่วเวลาและยุคสมัย เป็นสัจธรรมอันเป็นนิรันดร์ในความคิดของพลเมืองบางส่วนหรือทั้งหมดของรัฐประชาชาติ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2563) กล่าวได้ว่า รัฐได้เข้าแทนที่บทบาทของศาสนาในโลกสมัยใหม่ที่ยึดมั่นในฆราวาสนิยม แต่ยังคงปรากฏร่องรอยอิทธิพลตามแนวทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วินัย” ที่มีรากเดิมจากการบำเพ็ญตบะ (asceticism) (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2556) แต่การควบคุมร่างกายโดยการฝึกฝนวินัยในสังคมสมัยใหม่ซึ่งพบได้ในหลายสถาบัน ที่สำคัญคือ ทหารและโรงเรียน ถูกนำมาใช้แต่ปรับเปลี่ยนให้หลุดพ้นจากมิติทางศาสนามาเป็นเรื่องทางโลก

เมื่อเราได้พิจารณาถึงความเป็นมาและพัฒนาการของระบบการศึกษาสมัยใหม่ผ่านมุมมองของสังคมวิทยาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ของระบบการศึกษาที่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของฟูโกต์ โรงเรียนที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการกำกับควบคุมกลายเป็นหนึ่งในสถาบันสมัยใหม่ที่รัฐใช้ชี้อำนาจในการควบคุมประชากรได้อย่างแนบเนียนและเป็นธรรมชาติ โดยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดการควบคุมร่างกายของนักเรียนในส่วนตัวต่อไป

ในส่วนมโนทัศน์เกี่ยวกับ “เด็ก” และพัฒนาการของเด็กแต่ละช่วงวัย ตลอดจนระบบจัดการศึกษาสมัยใหม่ของไทย ผู้มีบทบาทสำคัญพระองค์หนึ่งคือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ริเริ่มการศึกษาและวางระบบการจัดจำแนกเด็กและการให้การศึกษาตามช่วงวัย แนวทางดังกล่าวทำให้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเด็กเกิดจากการที่พ่อแม่ไม่เข้าใจถึงธรรมชาติและวิธีการเลี้ยงดูลูกให้เหมาะสมตามหลักจิตวิทยาและวิทยาศาสตร์ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องให้ความรู้และจัดระบบการศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่การจัดให้มีโรงเรียนฝึกหัดครูและการศึกษาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ ก่อให้เกิดการแบ่งแยกช่วงวัยของเด็กและมีรายละเอียดในการดูแลและให้การศึกษาแตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงวัย ซึ่งส่งผลต่อการจัดการศึกษาทำให้จะต้องมีการจัดแบ่งชั้นเรียนให้สอดคล้องกับเด็กในแต่ละช่วงวัย โดยให้เด็กวัยเดียวกันอยู่ในระดับชั้นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่า ระบบการศึกษาสมัยใหม่ของไทยเริ่มเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2427 เป็นต้นมา และการจัดการเรื่องของ “เด็ก” จึงไม่จำกัดเฉพาะเรื่องภายในครอบครัวอีกต่อไป เด็กกลายเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่รัฐจะต้องใส่ใจพัฒนา ขณะเดียวกันก็ต้องควบคุมและขัดเกลาให้เป็นประชากรในแบบที่รัฐต้องการ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นการ “. . . สะท้อนให้เห็นความใส่ใจของรัฐต่อช่วงชีวิตของราษฎรขยายออกไปเกินกว่าเรื่องการเกณฑ์ไพร่พล . . . สู่ประเด็นเรื่องการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพที่สุด ในเมื่อราษฎรที่มีความรู้ความสามารถ . . . และกำลังแรงงานที่หล่อเลี้ยงให้รัฐกรุงเทพฯ อยู่รอดและขยายอำนาจต่อไป . . .” (ภาคิน นิมนานรวงศ์, 2561)

จากระบบการศึกษาสมัยใหม่สู่การควบคุมร่างกายนักเรียน

ระบบการศึกษาสมัยใหม่ นอกจากการจัดชั้นเรียน การควบคุมการเข้าเรียน การแต่งกาย และระเบียบวินัยด้านอื่น ๆ เช่น การเข้าแถวก่อนเข้าห้องเรียน การสวดมนต์และเคารพธงชาติ รวมถึงมารยาททางสังคม สิ่งหนึ่งที่ถูกรับควบคุมอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ระยะแรกเริ่มคือ การจับปากกาหรือดินสอ ซึ่งเป็นการฝึกฝนให้เกิดทักษะ

และความชำนาญในขั้นพื้นฐาน ในอดีตเด็กที่ถนัดซ้ายมักจะถูกฝึกให้เขียนด้วยมือขวาแทน ครูจะจับมือนักเรียนเขียนและมีแบบฝึกให้คัดตามรอย โดยเด็กที่จับปากกาตามความถนัดมักจะถูกดัดให้จับในแบบที่ถือว่าถูกต้อง และได้มาตรฐาน จนกระทั่งในปัจจุบันปัญหาการทำให้เด็กจับปากกาอย่างถูกวิธีได้ถูกพัฒนาจนกลายเป็นนวัตกรรมยางฝึกจับดินสอ เพื่อช่วยควบคุมกล้ามเนื้อของเด็กให้เป็นไปตามท่าทางที่ถือว่าถูกต้องเหมาะสม

เมื่อระบบการศึกษาสมัยใหม่เปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเด็กอย่างที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้นว่าเด็กจะต้องได้รับการขัดเกลาในโรงเรียน จุดเริ่มต้นของการศึกษาคือ การอ่านออกและเขียนได้ ในช่วงเวลานี้เองที่เกิดการควบคุมร่างกายโดยเฉพาะท่าทางการนั่งและการจับปากกา ถึงตรงนี้ขอย้อนกลับมาพิจารณากรณีของนักบุญเดอ ลาซาล เพื่อค้นหาจุดเริ่มต้นของการกำหนดท่าทางในการนั่งเขียนหรืออ่านหนังสือ ซึ่งฟูโกต์ได้อธิบายประเด็นนี้โดยยกงานของเดอ ลาซาล ที่อธิบายถึงท่าทางการนั่งที่ควรจะเป็นของนักเรียน โดยจะถูกฝึกฝนจนทำให้เป็นไปโดยอัตโนมัติ

ก่อนหน้านี้เทคโนโลยีการพิมพ์จะถือกำเนิดขึ้น วัฒนธรรมการเขียน หรือ การจดบันทึกในโลกตะวันตก เป็นสิ่งที่เรียนรู้และถ่ายทอดในหมู่กลุ่มชนเฉพาะที่เรียกว่า อาลักษณ์ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาการทำหนังสือ ยังคงต้องคัดลอกด้วยลายมือต่อกันมา การเขียนจึงยังคงจำกัดวงไม่กว้างนัก ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่คัดลอกหนังสืออาจไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่รู้หนังสือทุกคน ดังที่นักประวัติศาสตร์ได้ทำการศึกษาหนังสือในยุคกลางพบว่ามีการคัดลอกคลาดเคลื่อน สร้างความสับสนเป็นจำนวนมาก นั้นเกิดจากการที่ผู้คัดลอกซึ่งทำเป็นอาชีพ สำหรับการศึกษาศาสตร์ของโลกตะวันตกในอดีตเน้นการท่องจำและการโต้ตอบด้วยวาจา แม้กระทั่งเมื่อเดอ ลา ซาลเริ่มจัดการเรียนการสอนและเน้นความสำคัญของการฝึกเด็กให้เขียนได้ยังถูกต่อต้านจากบรรดาอาลักษณ์ (writing masters) ในระยะแรก เนื่องจากเขาได้พัฒนาวิธีการสอนเขียนซึ่งเดิมเป็นการเรียนการสอนที่ซับซ้อนให้ง่ายขึ้นมาก เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการสอนเขียนให้กับเด็กในหนังสือ *The Conduct of the Christian School* ของเขา (Everett, 1984) มีตัวอย่างรายละเอียดที่แปลเป็นภาษาไทย ดังนี้

“นักเรียนจะต้องนั่งตัวตรงหันหรือเบี่ยงตัวไปทางซ้ายเล็กน้อย และก้มตัวไปข้างหน้าพอประมาณ เพื่อให้สามารถพิงคางไว้บนกำมือเป็นครั้งคราวโดยวางศอกลงบนโต๊ะ แต่หากทำเช่นนั้นแล้วทำให้เห็นไม่ถนัด ก็ให้งดเว้นเสีย ขาซ้ายจะต้องยื่นเข้าไปใต้โต๊ะมากกว่าขาขวา ระหว่างลำตัวกับโต๊ะ ให้เว้นระยะห่างสองนิ้ว ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เขียนได้อย่างว่องไวเท่านั้น หากยังเป็นการป้องกันอันตรายต่อสุขภาพอันจะเกิดจากนิสัยชอบเอาหน้าท้องกดเข้ากับขอบโต๊ะอีกด้วย แขนซ้ายตั้งแต่ข้อศอกลงมาจนถึงมือจะต้องวางอยู่บนโต๊ะ ส่วนแขนขวาให้อยู่ห่างลำตัวประมาณสามนิ้วและวางเกยไว้กับโต๊ะโดยยื่นล้ำออกมานอกขอบโต๊ะราว ๆ ห้านิ้ว ครูจะเป็นผู้อธิบายท่วงท่าสำหรับการเขียนนี้ให้กับนักเรียน และคอยตักเตือนด้วยการส่งสัญญาณ หรือวิธีการอื่นหากเห็นนักเรียนคนใดละเลย” (Michel Foucault, แปลโดย ทองกร โภคธรรม, 2015)

ภาพที่ 1 แสดงท่าทางการนั่งเขียนหนังสือที่เหมาะสม และ ภาพที่ 2 แสดงท่าทางการจับปากกา

ที่มา: หนังสือร่างกายใต้บังคับการ: ปฐมบทแห่งอำนาจในวิถีสสมัยใหม่

(Michel Foucault, แปลโดย ทองกร โภคธรรม, 2015)

ขั้นตอนการเตรียมทำนั้งสำหรับการเขียนที่เดอ ลา ซาลกำหนดนั้น ยังถูกกำกับด้วยสัญญาณนับของครูผู้ควบคุมชั้นเรียนอย่างเป็นลำดับขั้นตอนโดยนักเรียนทุกคนจะปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียงกัน สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างวินัยให้เกิดในระบบปัจเจกบุคคลที่ต้องควบคุมตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างให้เกิดขึ้นกับปัจเจกจำนวนมากไปพร้อมกันเมื่อใช้กระบวนการสร้างผ่านระบบการศึกษา (Michel Foucault, แปลโดย ทองกร โภคธรรม, 2015) รูปแบบที่เดอ ลา ซาลคิดค้นขึ้นนี้ยังคงใช้สืบเนื่องต่อมาในโรงเรียนสังกัดคณะลาซาล ซึ่งผู้เขียนบทความมีประสบการณ์โดยตรงในวัยเด็กที่ได้รับการศึกษาและฝึกฝนการจับดินสอและท่าทางการนั่งจากคุณครูที่ถึงขนาดต้องใช้ไม้บรรทัดวัดระยะห่างระหว่างร่างกายกับโต๊ะเรียน

ความสำคัญของการฝึกคัดลายมือกรณีสังคมไทยคือ การเข้าสู่ระบบราชการ โดยเฉพาะในช่วงที่เอกสารราชการยังคงต้องอาศัยการเขียนเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากกลอนในวรรณคดีที่โด่งดังของสุนทรภู่เรื่องขุนช้างขุนแผน ความว่า “ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ เจ้าจงอุตส่าห์ทำสมาธิ” ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของลายมือกับการรับราชการ โดยบทกลอนนี้เชื่อว่าสะท้อนจากประสบการณ์การรับราชการของสุนทรภู่เอง ซึ่งความสำคัญของลายมือกับระบบราชการยังคงสืบต่อมาในสมัยหลังที่ระบบราชการขยายตัว ทำให้ความเชื่อเรื่องลายมือสวยงามถูกสั่งสอนในสังคมไทยเรื่อยมา จึงเกิดการสร้างวินัยเพื่อฝึกฝนร่างกายของเยาวชนในระบบโรงเรียน ที่แค่ “อ่านออกเขียนได้” ยังไม่เพียงพอ แต่ต้องเขียนได้อย่างเป็นระเบียบและสวยงาม

เมื่อหันมาพิจารณาที่มาของการคัดลายมือและรูปแบบการจับปากกาที่ถูกต้องในระบบการศึกษาของไทย พบคำประพันธ์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือแบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม 1 ตอนกลาง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของกระทรวงศึกษาธิการ ใน พ.ศ. 2479 ประพันธ์โดยหลวงจรุณจกจิวิฑูรและนายฉันท ขาววิไล ที่สะท้อนความเชื่อเรื่องลายมือกับท่าทางการนั่งและการจับปากกา ดังกลอนต่อไปนี้ (ปราณี ปราบริปู, 2547)

“เขียนลายมือมีหลักรู้จักนั่ง	ตัวต้องตั้งตรงแนบถูกแบบอย่าง
จับดินสอปากกาถูกท่าทาง	สมุดวางพลงเพ่งแล้วเล็งแล
ค่อยเขียนไปให้งามตามส่วนสัด	ช่องไฟจัดวัดกะระยะแน
สระหรือเครื่องหมายอย่าย้ายแปร	ตั้งใจแนมีระเบียบเรียบร้อยเอย”

นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานในแบบฝึกหัดคัดไทย พ.ศ. 2505 ที่อธิบายลักษณะการนั่งที่ถูกวิธี ตลอดจนวิธีการจับดินสอที่ถูกวิธี ตามภาพและรายละเอียด เชื่อว่าการจับปากกาที่ถูกต้องจะทำให้สามารถคัดลายมือได้อย่างสวยงาม โดยแบบตัวอักษรเป็นรูปแบบที่ขุนสัมฤทธิ์วรรณการคิดค้นขึ้น เพราะก่อนหน้านี้ตามความที่ปราณี ปราบริปูสัมภาษณ์พบว่ามักฝึกคัดกันบนกระดานชนวน ประกอบกับหนังสือแบบเรียนในระยะแรกเน้นที่การอ่าน ได้แก่ แบบหัดอ่านหนังสือไทย ภาคต้น ใน พ.ศ. 2431 แบบหัดอ่าน ก ข ก กา ใน พ.ศ. 2473 และแบบหัดอ่านเบื้องต้น ใน พ.ศ. 2476 ซึ่งแบบอักษรที่ใช้ตีพิมพ์ในแบบเรียนเหล่านี้ได้กลายเป็นต้นแบบตัวอักษรในการคัดลายมือในเวลาต่อมา (ปราณี ปราบริปู, 2547) แม้จะมีการเขียนก็เป็นเรื่องของการสะกดคำให้ถูกต้องมากกว่าการคัดลายมือ อาจกล่าวได้ว่า การจัดทำทางการนั่งและการจับดินสอหรือปากกาที่อธิบายสัมพันธ์กับการคัดลายมือให้สวยงามเริ่มได้รับการส่งเสริมในระบบการศึกษาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาแบบคัดลายมือชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะเห็นคำขวัญเกี่ยวกับการ “เปลี่ยนท่า” แสดงให้เห็นว่าเริ่มมีความพยายามของนักการศึกษาและระบบการศึกษาที่จะวางกรอบมาตรฐานและจัดการกับร่างกายของเด็กนักเรียนไทยอย่างชัดเจน

ภาพที่ 3 แสดงท่าทางการนั่ง การจับดินสอ และการคัดลายมือ ในแบบฝึกคัดลายมือของไทย

ที่มา: บทความเขียนไปให้กรมตามสัดส่วน (ปราณี ปราบริปู, 2547)

ภาพที่ 4 แสดงการจับปากกา ท่านั่ง และคำขวัญ “คั่นคั่ว แก่งกล้า เปลี่ยนท่า”

ที่มา: แบบฝึกหัดคัดหนังสือไทยสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 (ขุนสัมฤทธิ์วรรณการ, 2505)

เมื่อมีการขยายโอกาสทางการศึกษาในช่วงการพัฒนาประเทศตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เกิดการสร้างวินัยเพื่อฝึกฝนร่างกายของเยาวชนในระบบโรงเรียน ที่แค่ “อ่านออกเขียนได้” ยังไม่เพียงพอ แต่ต้องเขียนได้อย่างเป็นระเบียบและสวยงาม เริ่มมีการสร้างแบบฝึกคัดลายมือที่อธิบายท่าทางการจับปากกาและการนั่งเขียนหนังสือ ควบคู่ไปกับการคัดตัวอักษรตามรอยที่ถือเป็นแบบมาตรฐาน ความสำคัญของการคัดลายมือสะท้อนผ่านความเชื่อของคนในช่วงชีวิตหนึ่งเติบโตกับความเชื่อที่ว่า ลายมือสวยงามจะได้ดีในการทำราชการ เช่น คุณทศนีย์ คุณชะลิ ผู้จัดการโรงเรียนอนุบาลทิพย์ปัญญา ได้กล่าวถึงความสำคัญของการคัดลายมือกับการรับราชการไว้ ดังนี้ “ในอดีตการสอนหนังสือเน้น ‘การอ่านออก เขียนได้’ เป็นหลัก . . . และสิ่งที่เน้นที่สุดคือ การเขียนได้นั้นต้องลายมือสวยเป็นพิเศษ อนาคตของผู้ที่มีลายมือสวยยอดเยี่ยมในยุคนั้นคือโอกาสได้รับราชการในกรมอาลักษณ์ . . .” (สุวิพร ศรีสุพรรณถาวร และทัศนวัลย์ เนียมบุบผา, 2555)

อย่างไรก็ตาม ลายมือที่สวยงาม ไม่ได้สัมพันธ์กับการจับดินสอหรือปากกาที่ถูกต้อง ดังกรณีความคิดเห็นหนึ่งต่อกระทู้ในเว็บไซต์ Pantip ชื่อ “จับปากกาผิด แล้วมันผิดตรงไหนหรือคะ?” โดยผู้แสดงความคิดเห็นที่ 16 กล่าวว่า “เคยจับปากกาแบบผิดๆ เขียนคัดลายมือได้ที่ 1 ต่อมาหันมาจับปากกาตามเพื่อน เขียนเอียงมาก เป็นการจับปากกาที่ถูก ต่อมาหัดเขียนลายมือวัยรุ่นตามเพื่อน แต่สุดท้าย . . . ปัจจุบัน จับปากกาถูกลายมือเิก่ยิ่งสุดๆ” (จับปากกาผิด แล้วมันผิดตรงไหนหรือคะ?, 2555)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่ระบบราชการ ระบบการศึกษา ท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่รัฐเข้ามาบิบทบาทในทุกแง่มุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษา ได้สะท้อนแง่มุมการควบคุมร่างกายโดยใช้ชีวอำนาจผ่านวาทกรรมเรื่อง “การจับปากกาที่ถูกต้อง” ซึ่งสัมพันธ์กับการฝึกหัดคัดลายมือ แต่ทั้งหมดนี้ ไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันว่าการจับดินสอตามแบบมาตรฐานจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าผู้ที่จับดินสอไม่ตรงตามแบบมาตรฐาน

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการจับปากกาและประสิทธิภาพในการเขียน

งานวิจัยที่ศึกษาเพื่อจะหาหลักฐานสนับสนุน หรือ หักล้าง ความเชื่อดังกล่าวเริ่มได้รับความสนใจไม่นานนัก โดยมีงานศึกษาเพื่อทดลองว่าการจับปากกาที่แตกต่างกันออกไปส่งผลต่อลายมือและความรวดเร็วในการเขียนหรือไม่ ดังงานของแอนน์ โซฟี เซลิน (Ann-Sofie Selin) จากการสำรวจในเบื้องต้นเธอเสนอว่าครูมักจะมีสมมติฐานว่าเด็กที่จับดินสอแบบไม่ปกติ (ตามที่ครูรับรู้) จะต้องประสบปัญหาในการเขียน เช่น ลายมือไม่สวยงาม เขียนช้า ฯลฯ แม้ว่าครูเหล่านั้นจะไม่ได้ทำการวิจัยอย่างจริงจังว่าการจับดินสอที่แตกต่างออกไปจากปกติมีความสัมพันธ์กับความผิดปกติที่ครูคาดหวังจะเกิดกับเด็กหรือไม่ก็ตาม แต่ครูเหล่านั้นก็พยายามที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของการจับดินสอของเด็กให้ถูกต้องโดยไม่คำนึงถึงว่าเด็กจะต้องฝืนตัวเองและรู้สึกมีปมด้อยที่แตกต่างจากเพื่อนในชั้นเรียน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่คุนครูคาดหวังว่าจะต้องเกิดกับเด็กที่จับดินสอไม่ได้มาตรฐานกลับไม่เป็นดังคาด จากผลการทดลองกับกลุ่มตัวอย่างในฟินแลนด์และสหรัฐอเมริกา โดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงทดลองผลปรากฏว่า ทั้งลายมือและความรวดเร็วในการเขียนของท่าทางจับปากกาที่ถือว่าเป็นมาตรฐานและถูกต้องนั้นไม่ได้มีนัยสำคัญที่ดีกว่าคนที่จับปากกาโดยใช้วิธีที่ต่างออกไป (Selin, 2003)

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของไฮดี ชเวลล์นัส (Heidi D. Schwellnus) ได้ศึกษาเรื่องการจับดินสอหรือปากกาโดยวิพากษ์ถึงผลของรูปแบบการจับปากกาที่กระทบต่อลายมือ โดยเขาอ้างว่าก่อนหน้านี้ไม่ได้มีการศึกษาอย่างเป็นวิชาการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสิทธิภาพการจับปากกาแบบมาตรฐานว่ามีผลดีต่อลายมือและความรวดเร็วในการเขียน จากการศึกษาโดยการทดลองและเก็บข้อมูลของเขาพบว่า รูปแบบการจับปากกาแบบมาตรฐานไม่ได้มีประสิทธิภาพอย่างมีนัยสำคัญมากกว่าการจับปากกาในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งผลการศึกษายังพบว่า มีรูปแบบการจับปากกาและดินสออีก 3 รูปแบบ ที่ให้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่ากับการจับปากกาที่ถือว่าถูกต้องและได้มาตรฐาน (Schwellnus et al., 2012) (Schwellnus, 2012)

สำหรับสังคมไทย มีผู้ตั้งคำถามกับประเด็นนี้เอาไว้ในบทความออนไลน์คือ สรวง สิทธิสมาน² เขาเป็นคนที่จับปากกาไม่ได้มาตรฐานสากล ซึ่งเขาเล่าประสบการณ์ความพยายามในการจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองและการถูกเพื่อนชาวญี่ปุ่นตั้งคำถามถึงความผิดปกติของเขา อย่างไรก็ตาม สรวงตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า “ขนาดของมือ ความกว้างยาวของนิ้ว ของคนหลักพันล้านคนบนโลกนี้ล้วนแตกต่างกัน แต่กลับบอกว่าวิธีจับดินสออย่างถูกต้องมีเพียงรูปแบบเดียว!” (สรวงมณท์ สิทธิสมาน, 2561) ผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตต่อจากสรวงว่า อุปกรณ์ในการขีด ขูด เขียน หรือ วาด มีมากมายหลายชนิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์เราจำเป็นต้องจับในท่าทางแบบเดียวกันเพื่อที่จะขีดขีดให้เกิดร่องรอยหรืออักขระอย่างนั้นหรือ

กรณีสังคมไทยนอกจากบทความของสรวง สิทธิสมานข้างต้นที่ออกมาตั้งคำถามแล้ว ไม่พบว่ามีการศึกษาวิจัยในลักษณะเช่นเดียวกับของเซลินและเวลันส์ที่พยายามโต้แย้งกับสิ่งที่สังคมถือว่าเป็น “ธรรมชาติ” ไปเสียแล้ว งานส่วนใหญ่ที่พบมักจะเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การจับปากกาของเด็ก และความพยายามในการหาความสัมพันธ์ระหว่างการจับปากกากับพัฒนาการของเด็ก ขณะเดียวกันยังไม่มีงานศึกษาวิจัยใดที่ค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มาของการจับดินสอหรือปากกาที่ถูกต้องว่าไทยรับมาจากแหล่งใด ในเบื้องต้นผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า เป็นอิทธิพลการศึกษาจากบรรดาโรงเรียนของมิชชันนารีตะวันตกที่เคร่งครัดในวินัย และรัฐไทยเองก็ได้ใช้ประโยชน์ตรงนี้ในการควบคุมร่างกายของเด็ก โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับพัฒนาการตามช่วงวัยและการศึกษาเพื่อให้อ่านออกเขียนได้

บทสรุป

ตามทัศนะของฟูโกต์ ทั้งระบบการศึกษาและระบบการแพทย์สมัยใหม่ต่างวางอยู่บนพื้นฐาน “ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน” อันเป็นลักษณะสำคัญของสังคมสมัยใหม่ ที่สามารถสร้าง “ความจริง” ขึ้นมาในสังคมได้อย่างแนบเนียน จนกลายเป็น “ธรรมชาติ” ภายใต้ความน่าเชื่อถือและฟังดูเหมือนเป็นวัตถุวิสัยของศาสตร์เหล่านี้ กลับเปิดโอกาสให้ร่างกายมนุษย์ถูกอำนาจรัฐที่ผ่านทางระบบการศึกษาและการแพทย์เข้าควบคุมอย่างแนบเนียนจนผู้คนในสังคมแทบจะไม่นึกถึงประเด็นนี้เสียด้วยซ้ำ แม้ว่าโตจนถึงวัยมีครอบครัว ผู้ใหญ่บางคนยังจับปากกาไม่ถูกต้อง ซึ่งนั่นแปลว่า การจับปากกาไม่ถูกต้องตรงตามมาตรฐานนั้น แท้จริงแล้วไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน และจากงานวิจัยเชิงทดลองกับกลุ่มตัวอย่างที่อ้างอิงมาข้างต้นก็เป็นการจุดประกายให้เกิดการตั้งคำถามต่อ “ความจริง” ระหว่างสัมพันธ์ของท่าทางการจับปากกากับความงดงามของลายมือ น่าเสียดายที่ประเด็นนี้ได้กลายเป็นความจริง “จริง ๆ” ในสังคมไปแล้ว โดยเฉพาะในสังคมที่ให้คุณค่ากับการประกวดคัดลายมือ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ผู้เขียนมุ่งเสนอให้เห็นว่าแท้จริงแล้วระบบการศึกษาที่เป็นหนึ่งในสถาบันของโลกสมัยใหม่ ซึ่งฟูโกต์มองว่าวินัยในระบบการศึกษาได้เข้ามาควบคุมชีวิตมนุษย์ให้เชื่อใจได้อย่าง

² สรวง สิทธิสมานเป็นบุตรชายของคำคุณ สิทธิสมาน กับ สรวงมณท์ สิทธิสมานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ด้านการศึกษา เขาเป็นหนึ่งในคอลัมนิสต์ของ a day BULLETIN โดยสรวงเป็นคนหนึ่งที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการจับปากกาไว้อย่างน่าสนใจผ่านเว็บไซต์ MGR Online

แบบยล โดยที่เราไม่ได้ตระหนักมากนักตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามาตั้งแต่เราเป็นนักเรียน แม้ว่าทุกวันนี้ นักเรียนจะเริ่มตั้งคำถามกับวินัยในระบบการศึกษาในแบบที่เยาวชนที่ดีในอดีตไม่เคยตั้งคำถาม แต่สำหรับผู้เขียนแล้วเห็นว่าการควบคุมที่ถือเป็น “ธรรมชาติ” ที่สุดในระบบการศึกษา ที่ปัจจุบันแม้กระทั่งนักเรียนที่เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิยังไม่ตระหนักคือ เรื่องการควบคุมร่างกายโดยมาตรฐานการจับดินสอหรือปากกา ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งเปิดเผยให้เห็นว่า “มาตรฐานการจับปากกา” ไม่ได้เป็นธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมและตอบสนองความต้องการของรัฐในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไปแม้ว่าหน้าที่ (function) จะเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมการเขียนที่เปลี่ยนมาเน้นการพิมพ์ แต่ผู้ปกครองและนักการศึกษากลับยังพยายามจะต้องแก้ไขให้จับดินสอและปากกาให้ถูกต้อง

สำหรับโลกที่กำลังก้าวเข้าสู่ยุค 5G ในระบบการศึกษาเราไม่อาจปฏิเสธความสำคัญของการเขียนที่เป็นพื้นฐานในการศึกษาของเด็กทุกคน ในอดีตเมื่อพิจารณาจากประสบการณ์ของตนเองที่ถูกฝึกให้เขียนได้ก่อนอ่านออก เชื่อว่าต่างจากเด็กสมัยปัจจุบันที่ทั้งเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีอุปกรณ์การสื่อสารเอื้อให้เกิดทักษะการอ่านออกก่อน (ซึ่งเป็นสมมติฐานของผู้เขียน) เด็กหลายคนอ่านได้แต่อาจไม่สามารถเขียนได้ (อย่างถูกต้องในแง่การลากเส้นตัวอักษรอย่างที่ได้ฝึกในอดีตได้ฝึกตามแบบคัดลายมือ) ประเด็นที่ตามมาคือ เด็กจำเป็นต้องคัดลายมือเพื่อให้เขียนสวยงามและลากเส้นถูกต้องอีกหรือไม่

เปรียบเทียบกับเด็กในอดีตเมื่อเข้าสู่ระบบโรงเรียนจะถูกฝึกให้จับดินสอก่อนเป็นลำดับแรก ๆ ผู้ปกครองมักซื้อสมุดคัดลายมือมาให้คัดตามรอยประ ซึ่งเป็นการสะดวกต่อผู้ปกครองมากกว่าที่จะมานั่งสอนอ่าน ต่างจากเด็กในปัจจุบันที่เชื่อว่าน่าจะคุ้นเคยกับการพิมพ์ในแป้นสัมผัสบนจอแท็บเล็ต และมือที่จับอุปกรณ์เหล่านี้ก็เป็นรูปแบบที่เด็กคุ้นเคย ซึ่งไม่เอื้อต่อการจับปากกาตามแบบมาตรฐาน ขณะเดียวกันอุปกรณ์ใน “การเขียน” ที่แตกต่างออกไป ย่อมเรียกร้องการฝึกฝนและการควบคุมอวัยวะที่สำคัญในการใช้อย่าง “มือ” แตกต่างออกไปด้วย

สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นเป็นปัญหาสำคัญต่อครูและผู้ปกครองเด็กปฐมวัยและประถมศึกษา จนเกิดมีงานวิจัยและนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหา แต่กลับไม่มีการตั้งคำถามว่า หน้าที่ของ “การเขียน” คือ อะไร และในโลกปัจจุบันที่เทคโนโลยีเข้ามาแทนที่การเขียน การพิมพ์โดยอาศัยแป้นพิมพ์แบบ QWERTY ซึ่งนิยมใช้กันโดยทั่วไปก็เรียกร้องให้ผู้เขียนต้องฝึกพิมพ์สัมผัสและต้องเคลื่อนไหวมือและนิ้ว รวมถึงแป้นพิมพ์ในระบบสัมผัสบนหน้าจออุปกรณ์สื่อสารที่ควบคุมนิ้วเราแตกต่างจากแป้นพิมพ์จริง (Haas & McGrath, 2018) ในกรณีหลังมักถูกตั้งข้อสงสัยว่าการจับอุปกรณ์เหล่านี้ ส่งผลให้เด็กจับดินสอผิดวิธี

โดยสรุป จะเห็นได้ว่า จากการควบคุมร่างกายผ่านระบบการศึกษา โดยเฉพาะ “มือ” และ “นิ้ว” (ที่นับเป็นอวัยวะสำคัญในพัฒนาการของมวลมนุษยชาติที่ใช้แยกแยะเราออกจากบรรพบุรุษที่เป็นลิงใหญ่) เมื่ออุปกรณ์เปลี่ยนจากดินสอหรือปากกา ไปเป็นแป้นพิมพ์และแป้นพิมพ์สัมผัส เด็กและเยาวชน ตลอดจนผู้ใหญ่หลายคนต้องฝึกฝนและควบคุมมือให้สามารถ “เขียน” ได้ ทว่า “วินัยทางร่างกาย” นี้ เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีของเครื่องแต่งกายและทรงผมแล้วกลับไม่ได้รับความสนใจจากสังคมมากเท่า คำอธิบายที่เป็นไปได้ต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ประการแรก อาจกล่าวได้ว่าประเด็นเรื่องแบบและทรงผมนั้นเป็นเรื่องของ

ภาพลักษณ์ (image) ของร่างกายซึ่งผู้อื่นสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน ต่างจากวิธีการจับปากกาที่เป็นคุณลักษณะจากภายในร่างกายจำเป็นต้องอาศัยการสังเกต และอีกประการหนึ่งคือ กรณีเครื่องแบบและทรงผมมีลักษณะเป็นกฎระเบียบหรือข้อบังคับ ส่งผลให้เป็นประเด็นการถกเถียงที่ชัดเจน ต่างจากกรณีของวิธีการจับปากกาที่ไม่มีกฎระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การปราศจากซึ่งข้อกำหนดที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ในทางกลับกันได้สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการควบคุมร่างกายให้เชื่อใจได้อย่างแยบยล

เอกสารอ้างอิง

- จับปากกาผิด แล้วมันผิดตรงไหนหรือคะ?. (2555). เข้าถึงจาก <https://pantip.com/topic/13099118>.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2556). Max Weber: วิถีแห่งการบำเพ็ญตบะและอาชีพการเมือง. กรุงเทพฯ: ศยามปริทัศน์.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2561). การสอดส่องดูแลเด็กกับครอบครัวจิตรกรรมในประเทศไทย: จากนามสกุลสู่รักทางอารมณ์. ใน ครอบครัวจิตรกรรม: บทวิพากษ์ว่าด้วยชุมชน การปกครอง และรัฐ. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2563). ว่าด้วยเอกเทวนิยม. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- ปราณี ปราบริปู. (2547). เขียนไปให้งามตามสัดส่วน. วารสารการศึกษา. ปีที่ 27(4).
- พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร. (2559). แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2562). เมื่อใดจึงเป็นชาติ. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- ภาคิน นิมนานรวงศ์. (2561). ธรรมชาติของวัยเด็กกับการจำแนกช่วงวัยในยุคปฏิรูปการปกครอง. ใน ครอบครัวจิตรกรรม: บทวิพากษ์ว่าด้วยชุมชน การปกครอง และรัฐ. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- สรวงมณต์ สิทธิสมาน. (2561). ว่าด้วยเรื่องการจับดินสอของผม. เข้าถึงจาก <https://mgronline.com/qol/detail/9610000058584>.
- สัมฤทธิ์วรรณการ, ชุน. (2505). แบบฝึกหัดคัดหนังสือไทยสำหรับชั้นประถมปีที่ 5. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2555). ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิพร ศรีสุพรรณถาวร และทัศนวัลย์ เนียมบุบผา. (2555). ลายมือนั้นสำคัญไฉน. วารสารการศึกษาไทย. ปีที่ 9(91).
- Cunningham, H., & Viazso, P. P. (Eds.). (1996). Child Labour in Historical Perspective 1800-1985: Case Studies from Europe, Japan and Colombia. Florence: UNICEF.

- Deacon, R. (2006a). From Confinement to Attachment: Michel Foucault on the Rise of the School. *The European Legacy*, ปีที่ 11(2).
- Deacon, R. (2006b). Michel Foucault on Education: A Preliminary Theoretical Overview. *South African Journal of Education*, ปีที่ 26(2).
- Everett, D. E. (1984). John Baptist DeLaSalle's the Conduct of Schools: A Guide to Teacher Education. Loyola University, Chicago.
- Gillard, D. (2018). 1800-1860 Towards a state system of education. In *Education in England: A History*.
- Haas, C., & McGrath, M. (2018). Embodiment and Literacy in a Digital Age: The Case of Handwriting. In *Handbook of Writing, Literacies, and Education in Digital Cultures*. Oxon: Routledge.
- Harari, Y. N. (2014). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Toronto: McClelland & Stewart.
- Harris, K. (n.d.). *Writer's Cramp: The Life of a Medieval Scribe*. Retrieved from <https://curioushistorian.com/writers-cramp-the-life-of-a-medieval-scribe>.
- Michel Foucault. (2015). ร่างกายใต้บังคับการ: ปฐมบทแห่งอำนาจในวิถีสสมัยใหม่. แปลจาก *Les Corps dociles* extrait de l'ouvrage *Surveiller et Punir*. แปลโดย ทองกร โภคธรรม. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- Schwellnus, H. D. (2012). Pencil Grasp Pattern: How Critical is it to Functional Handwriting? Doctor of Philosophy Thesis. University of Toronto.
- Schwellnus, H., Carnahan, H., Kushki, A., Polatajko, H., Missiuna, C., & Chau, T. (2012). Effect of pencil grasp on the speed and legibility of handwriting in children. *The American Journal of Occupational Therapy: Official Publication of the American Occupational Therapy Association*. Vol. 66(6).
- Selin, A.-S. (2003). Pencil grip: A descriptive model and four empirical studies. Abo: Abo Akad. Förl.